

14 Fællesskrift

DORTE EGGERSEN

AF STED ER DU KOMMET
– NOVELLELÆSNING
PÅ NORDRE KIRKEGÅRD
I AARHUS

AF STED ER DU KOMMET – NOVELLELÆSNING PÅ NORDRE KIRKEGÅRD I AARHUS

AF DORTE EGGERSEN,
LEKTOR I VIA UC

Stedbaseret læsning er et forsøg på at didaktisere stedteoretiske tiltag inden for litteraturvidenskaben, så de kan finde anvendelse i danskundervisningen. I stedbaseret læsning bruges stedet ikke blot som alternativt undervisningsrum, men også som undervisningens genstand i dens samspil med læseteksten. Artiklen foreslår en læsning af franskmændens Guy de Maupassants novelle "Var det en drøm?" (1880) med de ældste elever på Nordre Kirkegård i Århus. Emnet og stedet kan måske synes lidt morbide, men trøst jer med, at Maupassant i novellen som altid får ironi, humor og alvor til at gå op i en meget høj enhed.

På en parisisk kirkegård

Da en parisisk ungersvend mister sin elskende, er han nær ved at fortabe sig i sorg. Nogle dage efter begravelsen tager han en tidlig morgen ud på gravstedet for at sidde dér og sørge. Dagen går på hæld, mørket falder på, og han beslutter sig til at blive der natten over og sørge videre. Han skjuler sig bag en busk, mens graveren går rundt og låser kirkegårdslågerne af for natten. Da han kommer frem igen, er det blevet helt mørkt, og han kan ikke finde elskendens grav igen. Han farer forvildet rundt mellem gravene og leder, bliver helt gale og banker hænder, fødder, hoved og andre kropsdele ned i gravstenene og sætter sig til sidst opgivende på en tilfældig grav. Herfra ser han til sin forfærdelse, hvordan alle gravene pludselig èner sig, så de dødes genfærd kan række deres hænder op og rette på de mindeord, som de efterladte har skrevet på deres gravsten. Så hvor der før stod

"Han elskede sin familie, var elskelig og ærlig og døde i troen på sin Frelser"

på den gravsten, fortælleren sidder på, kommer der nu til at stå det knapt så flatterende udsagn

"Han fremskyndede sin faders død ved sin uvenlighed, fordi han ønskede at arve hans formue. Han plagede sin hustru, pinte sine børn, bedrog sin

næste, plyndrede hvem han kunne plyndre, og døde som en usling".

På elskerindens gravsten har de efterladte skrevet de pæne ord "Hun elskede, blev elsket og døde", og nu bliver den passioneret sørgende ungersvend trods alt lidt nysgerrig efter at tjekke, om det nu også er sandheden om hende. Han finder hurtigt frem til hendes grav, læser, og ... bliver fundet "liggende bevidstløs på graven" ved dag gry.

Dette er handlingen i den franske forfatter Guy de Maupassants herlige novelle "Var det en drøm" fra 1880 (in Eggensen, 2011, ss. 134-39). Jeg vil ikke afsløre, hvad der står på elskerindens gravsten, da han finder den igen, og hvad det er der får ham til at besvime – det kan I selv læse i novellen, men jeg vil fundere lidt over, hvilken betydning stedet, nemlig kirkegården, har i denne gyselige og raffinerede novelle. Desuden vil jeg give et forslag til, hvordan man kan tage ud og læse novellen på en kirkegård ved at bruge stedbaseret læsning som litteraturpædagogisk metode. Forløbet retter sig til skolens ældste klasser og gymnasiet.

Stedet som begreb

Steder er betydningsfulde for os mennesker. Hvad man end går og laver, så opholder man sig altid (på) et sted. Vores erindringer, vores oplevelser og vores forestillinger og forventninger er bundet til steder. Derfor interesserer litteraturen sig

for steder. Den udspringer af steder, den foregår på steder, og den præger vores oplevelser af og forventninger til steder.

Et sted er imidlertid ikke bare et sted. Et sted bliver til, når en lokalitet på den ene eller den anden måde møder et sansende subjekt. På samme måde som en fiktionsteksts fortælling kan betragtes som blot nogle sorte tegn på hvidt papir, der først "bliver til" i mødet med en læser, opstår stedet også først, når nogen bevæger sig hen på en lokalitet, standser op og indtager den med sine sansninger og refleksioner. Den norske litteraturforsker Anniken Greve skriver, at blikket på stedet er et *omverdensømfindligt* blik, hvilket vil sige, at det på én gang er udtryk for "en passiv mottakelighed" og "en aktiv skaperevne", eller:

"Det er et blik, som er rettet mot og delaktig i de samme omgivelsene som det står mottakelig overfor" (Greve, 2000, s. 140). Stedet bliver på den måde til en ligeså subjektiv og dynamisk størrelse som teksten, for stedets væsen bliver dermed en blanding af, hvad der faktisk er på stedet og som vi passivt kan modtage; og de forventninger og erfaringer, vi møder det med.

Kirkegården som sted

En kirkegård er et sted, som danner ramme om døden og vores forhold til den. Det er her, vi begraver vore døde, og det er her, vi etablerer små afgrænsede gravsteder, som skal minde os om dem, vi har mistet. En kirkegård er ifølge filosofen Michel Foucault (1984) ligesom fængsler, turistområder og galeanstalter eksempel på det, han kalder en heterotopi. *Heterotopier* er konkrete, virkelige steder, der er lokaliseret inden for samfundet, men som samtidig er afgrænset fra det ved at anfægte, neutralisere eller vende op og ned på de samfundsmæssige forhold, som de udpeger, spejler eller kommenterer. Et modstet til det offentlige rum, et rum med en mere afgrænset adgang.

Heterotopier er en slags undtagelsessteder, de af samfundet udgrænsede rum: "Rum, der i kraft af deres andethed også er steder, hvorfra vi kan reflektere de normale rum" (Mai & Ringgaard, 2010, s. 14). Kirkegården er dødens sted: "de dodes by (...) en trist og skøn have" (Maupassant in Eggensen 2011, s. 136), og

derfor kan den reflektere livet udenfor. Så når vi uanset ærinde opholder os på en kirkegård, tænker vi tit på døden, men derfor også på dens kontrast, livet.

Der er lidt forskellige typer af danske folkekirkelige kirkegårde. Vi kender landsbykirkegården, som den ved siden af eller rundt om en hvidkalket middelalderkirke. Her ligger gravstederne på lige rækker, opdelt af små ankelhøje hække. Stierne mellem gravene er ofte grusbetlagte, og på hver grav er der en sten med navne, datoer og et par mindeord, samt nogle stedsegrønne planter og i højtiderne også nogle friske blomster. I de større byer ser man en eller flere lidt ældre og lidt grønnere kirkegårde som Assistens Kirkegård i København og Nordre Kirkegård i Aarhus. Her er gravene spredt lidt mere tilfældigt rundt på stedet, de er omgivet af grønt græs, høje gamle træer og i det hele taget en bevoksning som i en skøn og frodig park. En sådan kirkegård kommer let til at indgå i byens rum ikke bare som et sted, hvor vi bliver stedt til hvile når vi dør, men den bliver også brugt som park, fordi den – måske i modsætning til det omgivende mere larmende byrum – er smuk, frodig og fredfyldt.

Gravstederne og ikke mindst gravstenene har på begge typer af kirkegårde forandret sig gennem tiden. For blot et par generationer siden brugte man familiegravsteder, hvor familiefaderens navn og ikke mindst hans titel var fremhævet, formentlig fordi den var vigtig for det liv, hele familien havde levet, og den ære, de havde nydt. I dag er det blevet lidt svært at oprette og fastholde familiegravsteder, for hvilke af familiefaderens embeder skal han tituleres med? Skal han begravnes sammen med sin første eller sin anden kone? Med hende, han fik børn med, eller med hende, han levede sammen med i længst tid? Skal man i øvrigt begravnes på sine biologiske forældres eller på sine papforældres gravsted, når de biologiske forældre er begravet sammen med deres nye partnere? Og hvad med børnene, som har boet i udlandet det meste af deres liv – vil de overhovedet tilbage til familiegravstedet, når de en gang dør? Af mange gode grunde er enkeltgrave og urnegrave blevet mere almindelige i dag, men kirkegården har ikke mistet sin betydning som sted af den grund. Kirkegården er altså både i by

og på land, før og nu, et sted, hvor vi opholder os med jævne mellemrum for at begrave vore døde; mindes dem, savne dem eller tænke over det liv, de har haft. Vi forbinder den derfor med sorg, minder, længsel, kærlighed, had og eftermæle og med tanker om vores eget liv og egen død.

Fiktionen er flittig bruger af kirkegården som sted. Når fortællinger som Maupassants novelle foregår på kirkegårde, skriver de sig ofte ind i en bestemt genre, nemlig gyseren. Men når gyselitteraturen bruger kirkegården, er det sjovt nok ikke som fredfyldt og længselsfyldt sted, hvor man mindes sine døde. Her danner kirkegården derimod rum for det mystiske, det uhyggelige, det faretruende, når de døde som hos Maupassant vågner som genfærd og spreder skræk og uhygge og i dette tilfælde afslører ubærlige sandheder.

Filosoffen Paul Ricoeur (1983, s. 130ff) taler i sine grundteser om forholdet mellem tid og narrativitet om, at narrative, ikke mindst litterære, tekster har en dobbeltrolle, fordi de på én gang *konfigurerer* og *refigurerer* den menneskelige verdens tid. Litteraturen både skaber og skabes af menneskets narrative identitet, og i dens forhold til verden er litteraturen dermed både afdækkende (mimetisk) og kreerende, eller: efterlignende og skabende. Denne dobbelte funktion kan ifølge en mere hjemlig litteraturforsker, Anne-Marie Mai (2010), også bruges til at beskrive litteraturens og menneskets forhold til steder. Ligesom litteratur er præget af steder, er vores opfattelse af steder nemlig også præget af litteratur. Vi har både en reel erfaring med kirkegården som et

fredfyldt sted, hvor vi begraver og mindes vore døde, og en fremmederfaring med den som et sted, hvor der foregår mystiske ting, og som man bør holde sig fra ved midnatstid. Den ene opfattelse hidrører fra vores erfaring i det levede liv, den anden fra litteraturen, når den refigurerer stedet i fortællinger om og på dem.

Stedet i Maupassants novelle

Den parisiske kirkegård bliver til som sted, da helten ankommer til den, bevæger sig rundt på den og "synker ned i stedet" på udvalgte pletter (Ringgaard, 2010). Han retter sit omverdensømfindtlige blik mod den ved at sanse, hvad der faktisk er, samtidig med at han selv er del af det sansede. Han tog derud for at søge lindring for sin sorg, men han kommer til at se og høre noget andet og mere, end han forventede. Hans ophold på og synken ned i stedet er årsag til, at han erkender tre sandheder, som langt overgår dét at have mistet sin elskede, og som nok bliver den egentlige årsag til hans vanvidsvandring rundt mellem gravene.

For det første bliver han bevidst om den udstrækning, de dødes by har i forhold til de levendes:

Hvor er denne by lille i sammenligning med den anden, den, vi bor i. Og dog – hvor langt flere er ikke de døde end de levende! Vi må have høje huse, brede gader og megen plads til de fire generationer, der lever på samme tid, drikker vand af kilderne og vin fra vinmarkerne og spiser brød af markernes korn (s. 136).

Novellen leger her med heltens og vores opfattelse af kirkegården som et heterotopisk sted. Den parisiske ungersvend er ilde stedt. Han fortaber sig sådan i sin sorg, at han mister sit klarsyn i en grad, så kirkegården, "de dødes by" (ibid.) for en stund mister sin andethed og sin udgrænsning og nærmest viser sig for ham og læseren som det 'normale'. Det er pludselig 'de levendes by', der bliver til det heterotopiske modsted, fordi den i hvert fald hvad angår befolkningstallet, er så meget mindre end de dødes, og erkendelsen af denne sandhed sender helten afsted på vanvidsvandringen.

For det andet får ungersvenden fra sit skjul bag busken øje på noget andet endnu mere angstfremkaldende:

... af alle de generationer af døde, hele den række af menneskeheden, der har levet før os, er der næsten ingenting, ingenting tilbage! Jorden har taget dem igen, og glemslen udletter dem. Farvel! (Ibid.).

Han opdager, at han er kommet til kirkegårdens ældste del, der hvor ikke blot de begravede, men også gravstederne og minderne er ved at forsvinde, "hvor selv korsene er ved at forfalde, og hvor man måske i morgen vil grave nye døde ned".

Den tredje erkendelse er af lidt mere konkret art. Den får vores fortæller, da han ser den ændrede inskription på elskeriendens gravsten. Det er den, jeg ikke vil afsløre her.

Stedet og teksten

Nordre Kirkegård minder en del om fx Assistens Kirkegård i København. Det er en af byens ældste kirkegårde. Der er stadig grave fra 1800-tallet. Den er grundlagt i 1870'erne som erstatning for Søndre Kirkegård, som lå der, hvor Rådhuset ligger i dag. Nordre Kirkegård ligner mest en park

eller en smuk gammel have med store træer, en grøn plæne og en vældig diversitet i bevoksningen. Gravstederne er i visse dele af haven placeret lidt spredt. Nogle er hegnet ind af jerngitre eller bevoksning, andre står frit på plænen og er kun markeret med en sten med graveringer. Her er fredfyldt, helt i kontrast til larmen fra havnen og Trøjborgvej, som omgiver stedet.

Gravstederne ligner ikke gravsteder på parisiske kirkegårde. Her er de beplantet, og de har en natursten med en enkel og kortfattet indskrift på. Kun et enkelt gravsted lige ved indgangen til kapellet midt på kirkegården ligner mere et gravsted fra sydligere himmelstrøg. Det består af en stor og tung glatslebte marmorblok og er familiegravsted for en slægt der er kendt i Aarhus. På parisiske kirkegårde er der ofte gravsteder, der ligner hele bygningsværker med døre og søjler, friser og gavle. Man godt kan forstå, at Maupassants fortæller bruger ordet "by" om den kirkegård, historien foregår på.

Men sådan er det ikke her i Aarhus. I den gamle del af Nordre Kirkegård er der flere familiegrave for Aarhus spidser, på den nyere del er der urnegrave for enkeltpersoner. I den ældste del finder man grave, der er ved at forsvinde, fordi naturen efterhånden overtager stedet, ved at bevoksningen breder sig ind over stenen og hegnet. På én grav finder man en henvendelse fra graveren til eventuelle pårørende til den døde:

"Hjemfalder til fornyelse den 31. dec. Henv. Begravelsesvæsenets kontor"

Læsning på Nordre Kirkegård i Aarhus

Et undervisningsforløb, hvor Maupassants novelle skal læses på Nordre Kirkegård i Aarhus, kan fx have til formål at understøtte elevernes forståelse af novellens konkrete indhold og dens listige pointer om livet,

døden, forfængeligheden og passionen. Fortællerens ordrige, rablende og patetiske tone kan være svær at læse og forstå. Desuden kan den stedbaserede læsning skærpe elevernes opdagelse af de tre erkendelser, opholdet på stedet vækker i fortælleren. Disse erkendelser aktualiseres, når de sættes i forbindelse med et sted og en tid, som eleverne kender. Forløbet kan realiseres på en hvilken som helst kirkegård i elevernes nærområde, men bor man i en by med flere kirkegårde, bør man nok vælge den ældste og mest stemningsmættede.

Arbejdet begynder med en ankomst og en vandring gennem kirkegården, hvor eleverne får til opgave at sanse, iagttage, observere, læse inskriptioner på gravstenene, alt imens de taler om, hvad dette er for et sted, og hvad de tænker om stedet (Eggersen, 2014). Der samles op på iagttagelserne, og læreren påpeger, hvordan vores opfattelse af kirkegårde jo både er præget af vores reelle erfaring med deres funktion og af fiktionens fremstilling af dem som spooky steder, man bør holde sig fra, især ved midnatstid. Er der eventuelt en sammenhæng mellem disse opfattelser af stedet?

Nu præsenteres novellen, og den læses op eller genfortælles til og med linjen, hvor fortælleren beslutter at blive på graven og græde videre natten over. Novellens setting, den sydlandske, katolske kirkegård med marmor og plastikblomster, sammenlignes med indtrykkene fra Nordre Kirkegård, dens indretning og dens måde at arrangere gravene på. Vi går hen til marmorgraven ved kapellet, hvor elskeriendens første gravtekst ("Hun elskede, blev elsket og døde") er hængt op.

Nu læser eleverne to og to dét afsnit, hvor fortælleren dels indser, hvor mange mennesker, der "bor" i de dødes by, og hvor få der bor i de levendes ("kun fire generationer"), og dels forstår, at vi ikke

blot dør – vi forsvinder også i glemsel. Læreren spørger fx: "Hvad erkender fortælleren her?" og "Har I set nogle tegn på, at jorden har taget dem og glemslen udslettet dem her på stedet?", og der samles op på svarene. Vi går hen til afdelingen med de ældste gravsten bag kapellet og observerer. På flere af stenene er tidens tand begyndt at udviske navnene. Nogle af stenene er sunket godt ned i jorden. Og vi går videre til gravstedet, hvor graveren har sat et diskret skilt op med henvendelse til eventuelle pårørende til den døde om, at stedet og graven snart vil blive fjernet, hvis de ikke snarest kontakter Begravelsesvæsenet.

Nu begynder spøgelseshistorien. Læreren fortæller eller læser op om genfærdene, der ændrer inskriptionerne på deres egne gravsten. Novellens hhv. oprindelige og ændrede inskriptioner er printet ud og lagt rundt omkring (jeg lægger dem ikke på grave, men hænger dem fx op i træerne), og de findes og læses. Eleverne laver nu en skriveøvelse¹, hvor de ligesom genfærdene skal prøve at omskrive nogle gravtekster, og i opsamlingen diskuteres det, hvorfor og hvordan man sådan pynter på folks eftermæler.

Hvad mon elskerindens gravtekst bliver ændret til af hendes genfærd? (Jeg vil stadig ikke afsløre det. Læs novellen!) Læreren har i forvejen hængt den ændrede gravtekst op det sted, hvor arbejdet skal slutes af. Eleverne sendes ud for at finde den og læse den. Til sidst læser læreren novellens sidste sætning op: "Jeg fik bagefter at vide, at de ved dagry havde fundet mig liggende bevidstløs på graven" (s. 138).

Note

1 www.facebook.com/fuldforvandling

Litteratur

- Eggensen, D. (2011). Fantasi og fantastisk. I D. Eggensen, *Fuld Forvandling. Lærervejledning* (s. 65-82). Systime.
- Eggensen, D. (2014). *Byvandring i Hørning*. Teoretiske skitser. *Sted+Sans - til stede hvor du bor*, s. 62-67.
- Foucault, M. (oct. 1984). Des Espace Autres. *Architecture, Mouvant*, Continuité 5, s. 46-49.
- Greve, A. (04. 02 2000). Poesi og sted. *Tidsskrift i litteratur og kultur 4:1*, s. 137-154.
- Mai, A.-M. (2010). Refleksioner over litteraturhistorisk teori og metode. I A.-M. Mai, *Hvor litteraturen finder sted. Længslens tidsaldre 1800-1900*, (s. 212-239). Gyldendal.
- Mai, A.-M., & Ringgaard, D. (2010). *Sted*. Aarhus Universitetsforlag.
- Maupassant, G. d.: *Var det en drøm?* I D. Eggensen (2011), *Fuld Forvandling. Fiktionslæsning i overbygningen* (s. 134-139). Systime.
- Ricoeur, P. (1983). *Temps et Récit*, tome I. Editions du Seuil no. 227.
- Ringgaard, D. (2010). *Stedssans*. Århus Universitetsforlag.